

УДК: 314:312.922(477.74)

ДЕМОГРАФІЧНИЙ СТАН СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ОДЕЩИНИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОЛІПШЕННЯ

Колмогорова Ірина Володимирівна, асистент*

Одеський державний аграрний університет, м. Одеса

Ключові слова: населення, сільське населення, народжуваність, смертність, природний рух населення, міграція, сальдо міграції

Анотація. Аналізується склад сільського населення Одеської області та вивчаються основні чинники, що на нього впливають: природний рух та міграція сільського населення

Вступ. Закономірності відтворення населення, трудового потенціалу як на рівні всієї країни, окремих її регіонів, так і сільського населення зокрема, визначаються впливом загальних тенденцій демографічного розвитку, які, у свою чергу, в значній мірі зумовлюються особливостями соціально-економічного стану суспільства [5]

Негативні тенденції, що мають місце в соціально-економічній сфері сільських територій, призводять до небажаних процесів загострення демографічної кризи, а саме зменшення чисельності населення, що проживає на селі переважно через такі фактори, як природне зменшення внаслідок старіння і смерті та від'ємне сальдо міграційних процесів.

У зв'язку з ринковою трансформацією економіки України та всесвітньою економічною кризою, особливої актуальності набуває вивчення чинників, які негативно впливають на склад населення України в цілому, та сільського населення зокрема.

Аналіз останніх досліджень. Досліджувана проблема багатогранна і займає чільне місце у вітчизняній науці. Багато праць вітчизняних науковців присвячено вивченню цієї проблеми, зокрема: Бортник В.А., Курило І.О., Мельничук Д.П., Шевчук О.І., Цішик Р.В. та інші.

Бортник В.А. зазначає, що у складі сільського населення, як основного джерела формування робочої сили аграрних підприємств, зміни відбулися на всіх стадіях відтворення трудових ресурсів, починаючи з відтворення та розподілу й закінчуючи їх використанням [2, с.136-139].

Шевчук О.І. стверджує, що на підвищення результатів смертності, зниження показників народжуваності та народження дітей з найрізноманітнішими вадами і захворюваннями впливає екологічна ситуація в Україні. Вплив довкілля на народжуваність є вагомим негативним фактором здоров'я населення, стимулятором смертності, і тому автор пропонує активізувати розробку і реалізацію заходів, спрямованих на поліпшення ситуації через об'єднання зусилля медиків, економістів, соціологів, екологів, пересічних громадян, благодійних організацій тощо у вирішенні зазначених проблем [6].

Курило І.О. обґрунтовує, що очікуване надалі прискорене зменшення чисельності працездатного населення у поєднанні з подальшим старінням потребує задіяння інтенсивних факторів відтворення демографічного й трудового потенціалів населення та трансформацій його соціально-економічної структури, результатом яких має бути підвищення освіченості, подовження тривалості активного трудового життя. [3]

Але найчастіше науковцями окремо вивчаються або природний рух населення, або його міграційні процеси, або фактори, які впливають на смертність та народжуваність. Для найточнішого уявлення про стан складу та руху сільського населення необхідно вивчати всі взаємопов'язані чинники – і народжуваність, і смертність, і міграцію, і соціально-економічне становище, і екологічний вплив.

Мета статті – розглянути тенденції руху сільського населення Одеської області та основні чинники, що впливають на його склад та чисельність, а також запропонувати вирішення окремих проблемних питань у даній сфері.

Результати досліджень. Населення сільської місцевості Одеської області станом на 01.01.2010 р. становить 5,53 % населення сільської місцевості країни та 33,75 % всього населення області (таблиця 1).

*Керівник: к.е.н., доцент, заслужений працівник народної освіти України Курносенко В.Г.

Таблиця 1

Розподіл постійного сільського населення Одеської області
за основними віковими групами

(на 1 січня, тис. осіб)

	Роки							2010 у % до 2001
	2001*	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Україна, сільська місцевість	15950	15346.7	15127.1	14943.9	14779.2	14631.8	14513.4	90.99
<i>Питома вага сільського населення у всьому населенні, %***</i>	<i>33.1</i>	<i>32.6</i>	<i>32.4</i>	<i>32.2</i>	<i>32.0</i>	<i>31.8</i>	<i>31.7</i>	<i>-1.4**</i>
Сільська місцевість Одеської області, обидві статі	851.0	828.3	821.7	817.3	812.2	807.1	803.1	94.37
у віці: молодшому за працездатний	189.2	170.9	165.9	162.2	159.3	157.6	156.4	82.66
працездатному (16-59 років)	457.5	465.2	467.3	469.7	470.3	468.8	494.3	108.04
старшому за працездатний	204.3	192.2	188.5	185.4	182.5	180.7	152.3	74.55
<i>Питома вага сільського населення області у складі всього населення області, %***</i>	<i>34.74</i>	<i>34.45</i>	<i>34.37</i>	<i>34.28</i>	<i>34.07</i>	<i>33.89</i>	<i>33.75</i>	<i>-0.9**</i>
<i>Питома вага сільського населення області у складі сільського населення країни, %***</i>	<i>5.34</i>	<i>5.40</i>	<i>5.43</i>	<i>5.47</i>	<i>5.50</i>	<i>5.52</i>	<i>5.53</i>	<i>0.19**</i>
Сільська місцевість, чоловіки	400.8	391.0	388.0	386.2	383.9	381.8	380.2	94.86
у віці: молодшому за працездатний	96.3	86.9	84.6	82.7	81.2	80.5	79.9	82.97
працездатному (16-59 років)	237.7	241.7	243.9	245.9	247.1	246.7	245.3	103.20
старшому за працездатний	66.8	62.4	59.5	57.6	55.5	54.6	54.9	82.19
<i>Питома вага чоловіків у складі сільського населення***</i>	<i>47.1</i>	<i>47.2</i>	<i>47.2</i>	<i>47.3</i>	<i>47.3</i>	<i>47.3</i>	<i>47.3</i>	<i>0.2**</i>
Сільська місцевість, жінки	450.2	437.3	433.7	431.1	428.3	425.3	422.8	93.91
у віці: молодшому за працездатний	92.9	83.9	81.3	79.5	78.1	77.1	76.4	82.24
працездатному (16-54 роки)	219.8	223.6	223.5	223.8	223.2	222.1	220.7	100.41
старшому за працездатний	137.4	129.8	129.0	127.8	127.0	126.1	125.7	91.48
<i>Питома вага жінок у складі сільського населення***</i>	<i>52.9</i>	<i>52.8</i>	<i>52.8</i>	<i>52.7</i>	<i>52.7</i>	<i>52.7</i>	<i>52.7</i>	<i>-0.2**</i>

* - на 5.12.2001 за матеріалами всеукраїнського перепису населення

** - відхилення відсоткових показників

*** - розрахунки автора за Статистичним щорічником України за відповідні роки та Статистичним збірником «Склад населення Одеської області за статтю та віком на 1 січня відповідного року»

При цьому простежується чітка тенденція до поступового зменшення чисельності населення області в цілому, та сільського – зокрема, яке, станом на 1 січня 2010 р. в порівнянні з 2001 р., зменшилося, відповідно, на 3,1 % та 5,6 %.

Із загальної кількості сільського населення працездатне на 01.01.2010 р. складає понад 61,5 % (494,3 тис. осіб) і за досліджуємих період його кількість збільшилась на 8 %. Сільське населення області в віці молодшому та старшому за працездатний вік відповідно становить 19,5 % та 19 % від загальної кількості. Структура сільського населення вказує на те, що за досліджуваний період питома вага жінок переважає питому вагу чоловіків і складає понад 52 %, але за досліджуваний період зменшилась на 0,2 відсоткових пункти.

Питома вага чоловіків на 1 січня 2010 р. в порівнянні з базовим роком збільшилась на 0,2 відсоткових пункти.

Серед чоловіків сільської місцевості, чоловіки працездатного віку становлять понад 59 % і їх кількість має тенденцію до збільшення. Так за результатами всеукраїнського перепису населення в 2001 році чоловіки сільської місцевості в працездатному віці становили 59,3 % (237,7 тис. осіб), а на 1 січня 2010 року – їх питома вага зросла на 5,2 відсоткових пункти (245,3 тис. осіб). При цьому кількість чоловіків сільської місцевості у віці молодшому за працездатний має чітку тенденцію до зменшення і на 1 січня 2010 року становила 79,9 тис. осіб, що на 17,1 % менше ніж в 2001 році.

Що стосується жінок сільської місцевості, то в їх складі простежується така ж сама тенденція. За досліджуваний період відбувається зменшення кількості жінок, що проживають в сільській місцевості на 6,1 %, і 1 січня 2010 року їх кількість склала 422,8 тис. осіб, серед них жінки працездатного віку склали 52,2 %, а жінки у віці молодшому за працездатний – 18,1 %.

Всі ці негативні явища, що відбуваються у складі сільського населення Одеської області були спричинені багатьма чинниками, основними з яких є: економічна криза в країні; незадовільний соціально-економічний стан на селі; погіршення соціальної інфраструктури села; низька заробітна плата та незадовільні умови праці працівників аграрної сфери; збільшення оплати за комунальні послуги та податку на землю; низький рівень підготовки в сільських школах – всі ці чинники зумовили відтік сільського населення в міста та природне його зменшення.

В таблиці 2 наведено показники природного руху населення Одеської області. Порівнюючи показник смертності 2009 року з 2000 роком, ми спостерігаємо зменшення кількості померлих в області на 5,4 %, в тому числі сільського населення – на 5,9 %, сільське населення при цьому складає понад 40 % з чисельності померлих.

Кількість народжених в області в 2009 р. в порівнянні з 2000 р. збільшилась на 44,6 % (або на 8,9 тис. осіб), в тому числі в сільській місцевості на 32,4 % з 8617 осіб в 2000 р. до 11409 осіб в 2009 р.; питома вага народжених в сільській місцевості складає понад 39 % з загальної кількості народжених.

Показник кількості народжених на 1000 осіб населення області за досліджуваний період має тенденцію до збільшення і в 2009 р. склав 12 осіб, що на 51,6 % більше в порівнянні з 2000 р., в сільській місцевості цей показник в 2009 р. дорівнює 14 осіб, що на 42,3 % більше в порівнянні з 2000 р. (при середньому по Україні – 11,1 осіб в 2009 р.).

Одним з чинників, що допоможе покращити демографічну ситуацію в Україні, керівництво нашої країни вважає соціальні виплати при народженні дитини, які були впроваджені з 2006 р. (таблиця 3). Звісно, ця допомога є вагомим, але більшою частиною населення така допомога сприймається не стимулом народити, а, швидше, підтримкою для родини у перші роки життя малюка.

Крім того, не можна провести пряму залежність між розміром соціальної виплати та кількістю народжених за певний період, так як демографічним процесам притаманні такі явища, як інерційність. У 2008 році хоча і розгорнулася криза, через рік реалізовувалися ті рішення про народження дитини, які були прийняті сім'ями у першій половині 2008 року. Тому сплеск народжуваності у 2009 році і був

Таблиця 2

Природний рух населення Одеської області

(осіб)

	Роки							2009 у % до 2000
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Кількість народжених, всього	20042	23343	23915	25113	26759	28780	28986	144.6
в т.ч. у сільській місцевості	8617	9131	9265	10129	10653	11269	11409	132.4
<i>Питома вага сільського населення в загальній чисельності області</i>	<i>43.0</i>	<i>39.1</i>	<i>38.7</i>	<i>40.3</i>	<i>39.8</i>	<i>39.2</i>	<i>39.4</i>	<i>-3.6*</i>
Кількість померлих, всього	37891	38864	40075	39183	38835	37951	35859	94.6
в т.ч. у сільській місцевості	15756	16048	16687	16178	15851	15497	14821	94.1
<i>Питома вага сільського населення в загальній чисельності області</i>	<i>41.6</i>	<i>41.3</i>	<i>41.6</i>	<i>41.3</i>	<i>40.8</i>	<i>40.8</i>	<i>41.3</i>	<i>-0.3*</i>
Природний приріст (зменшення), всього	-17849	-15521	-16160	-14070	-12076	-9171	-6873	38.5
в т.ч. у сільській місцевості	-7139	-6917	-7422	-6049	-5198	-4228	-3412	47.8
Народжено на 1000 осіб населення, всього, осіб	8.0	9.7	10.0	10.5	11.2	12.0	12.1	151.6
в т.ч. у сільській місцевості	10.1	11.1	11.4	12.5	13.2	14.1	14.3	142.3

*- відношення абсолютних величин

пов'язаний із результатами запланованих народжень у докризовий час. На низькі показники минулого року вплинув і той фактор, що зросли вимоги до того середовища, у якому повинна існувати сім'я [4].

Разом з тим, виникає й ще одна проблема – соціальні виплати при народженні дитини використовуються незахищеними верствами населення як засіб покращення свого матеріального становища. Ці особи спекулюють на соціальній підтримці держави і коли закінчується час виплат допомоги, багато хто з них залишають своїх дітей або віддають в дитячі будинки.

Таблиця 3

Державна допомога при народженні дитини*

Роки		Загальна сума виплати за народження, грн.	Кількість місяців виплати	Разова виплата, грн.	Щомісячна сума виплати, грн.	Кількість народжених в Одеській області, дітей
2006	1 дитина	8 500	12	3 400	425	25113
	2 дитина					
	3 дитина					
2007	1 дитина	8 500	12	3 400	425	26759
	2 дитина					
	3 дитина					
2008	1 дитина	12 240	12	4 800	620	28780
	2 дитина	25 000	24	4 840	840	
	3 дитина	50 000	36	5 000	1 250	
2009	1 дитина	12 240	12	4 800	620	28986
	2 дитина	25 000	24	4 840	840	
	3 дитина	50 000	36	5 000	1 250	

* Закон України «Про державний бюджет України» за відповідні роки

А відтак, просліджується така тенденція, що навіть при збільшенні кількості народжених, кількість померлих в області їх перебільшує і, як наслідок, відбувається природне зменшення населення області при чіткій тенденції до зниження рівня цього показника як по області в цілому, так і на селі зокрема (рис. 1): в 2000 році природне зменшення на селі склало -7139 осіб, а в 2009 році – -3412 осіб.

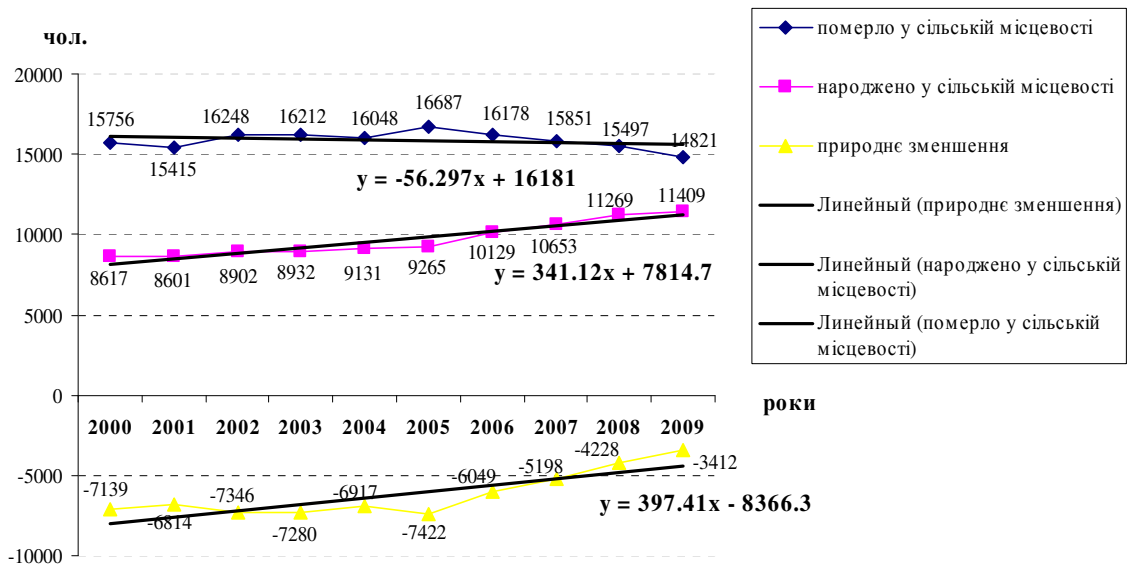

Рис. 1 Природний рух сільського населення Одеської області

Зображені моделі динаміки на рис. 1 свідчать про те, що:

- 1) смертність сільського населення за останні 10 років має тенденцію до зменшення, яке в середньому за рік складає 56,3 особи;

- 2) народжуваність сільського населення має тенденцію до збільшення, яке в середньому за рік складає 341 особу;
- 3) природне зменшення має тенденцію до зниження, яке в середньому за рік складає 397,4 особи.

Якщо за майбутні роки така тенденція збережеться, то в 2018 році природний рух сільського населення Одеської області перетне нульову позначку і отримає позитивне значення (рис. 2).

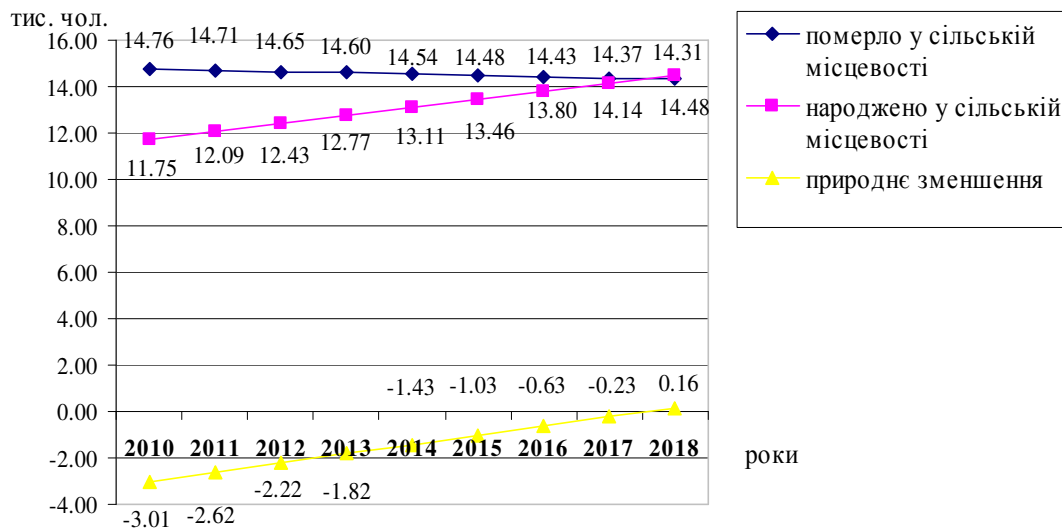

Рис. 2 Природний рух сільського населення Одеської області (розрахунок на майбутній період)

Міграція сільського населення в міста через низьку заробітну плату, незадоволеність умовами життя, умовами праці, незадовільний соціально-економічний та побутовий стан сільських територій і їх інфраструктури, безробіття; неможливість надання дітям належної освіти – є тими чинниками, що впливають на склад та чисельність населення області, особливо на сільське населення (таблиця 4). З 38,7 тис. осіб, які прибули в 2009 році в Одеську область, 29 % (або 11,2 тис. осіб) – це люди, які оселилися в сільській місцевості. З цієї кількості людей 78,2 % (або 8,8 тис. осіб) – це люди, які знаходяться в працездатному віці, тобто є потенційними працівниками сільськогосподарських підприємств.

Але одним з негативних чинників міграційного процесу є те, що люди з сільської місцевості переїжджають або в міста, або за межі Одеської області. Так, з 33 тис. осіб, що в 2009 році вибули з області, 35,8 % (або 11,8 тис. осіб) – це люди, які вибули з сільської місцевості, з них 74,5 % (або 8,8 тис. осіб) – люди працездатного віку. Аналіз наведених результатів дозволив виявити, що сальдо міграції в Одеській області за останні роки має позитивні значення і протягом останніх років кількість прибулих має тенденцію до збільшення. Відносно сальдо міграції сільського населення області, то за останні два роки воно має від’ємне значення, тобто кількість вибулих із села перевищує кількість прибулих, і становить, відповідно, – 916 та 573 особи.

Розглядаючи всі потоки міграції населення в сільській місцевості, ми спостерігаємо, що позитивним є лише сальдо міждержавної міграції і в 2009 році воно склало 790 осіб, що на 30 % більше за 2004 рік. Внутрішньорегіональна та міжрегіональна міграція сільського населення частіше за все має показники зі знаком „мінус”, тобто в межах Одеської області та в межах України люди із сільської місцевості переїжджають до міських поселень і з них понад сімдесят відсотків – це люди працездатного віку (рис. 3). Ці дані свідчать про те, що село поступово втрачає свої трудові ресурси.

Таблиця 4

Міграція населення

(осіб)

	Роки						2009 у % до 2004
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Україна, все населення							
усі потоки							
число прибулих	789379	763222	765882	758292	710748	642819	81.4
число вибулих	796994	758639	751637	741454	695869	629372	79.0
сальдо міграції	-7615	4583	14245	16838	14879	13447	-176.6
Одеська область							
усі потоки							
число прибулих	38164	38764	42674	48617	43231	38764	101.6
число вибулих	36973	36067	35377	37280	36612	33045	89.4
сальдо міграції	1191	2697	7297	11337	6619	5719	в 4.8 рази
<i>із загальної кількості у працездатному віці</i>							
число прибулих	30717	30974	34818	40028	34010	30815	100.3
число вибулих	29454	28764	27818	29891	28769	26364	89.5
сальдо міграції	1263	2210	7000	10137	5241	4451	в 3.5рази
сільська місцевість							
число прибулих	12353	12916	13329	13198	12109	11255	91.1
число вибулих	12251	12047	11698	13111	13025	11828	96.5
сальдо міграції	102	869	1631	87	-916	-573	x
<i>із загальної кількості у працездатному віці</i>							
число прибулих	9283	9753	10129	10158	9408	8803	94.8
число вибулих	9490	9246	8618	9965	9708	8810	92.8
сальдо міграції	-207	507	1511	193	-300	-7	3.4

* - Статистичний збірник «Склад населення Одеської області за статтю та віком на 1 січня відповідного року»

** - не представлені дані за 2000 рік у зв'язку з некоректним їх порівнянням (за рекомендацією Одеської обласної статистики)

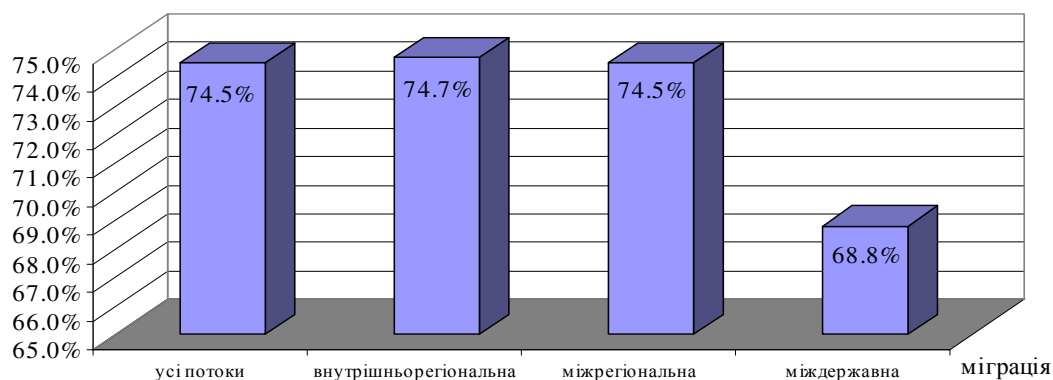

Рис. 3 Питова вага вибулих із сільської місцевості Одещини у працездатному віці в 2009 р.

Висновки: Переважно чинниками всіх цих негативних явищ є: погане соціально-економічне становище сільських територій; незадовільні умови праці та життя на селі; низький рівень оплати праці працівників сільського господарства; низький рівень підготовки в сільських школах; міграція студентської молоді з села до міст через незадоволеність умовами життя, умовами праці та її винагородою в аграрній сфері економіки.

Приєднуючись до думки сучасних науковців, зазначаємо, що поліпшення стану здоров'я й життєздатності населення як складової відтворення людського потенціалу в Україні в цілому, та сільського населення зокрема, має базуватися на створенні економічних умов для збереження й поліпшення здоров'я, сприянні формуванню у населення раціональної самозбережувальної поведінки, принципів пріоритетності здорового способу життя, на вдосконаленні й розвитку системи санітарно-епідеміологічної, екологічної, виробничої і побутової безпеки, а також на реструктуризації й підвищенні ефективності діяльності системи охорони здоров'я [3].

До пріоритетних напрямів соціально-демографічної політики в Україні повинні належати: поліпшення демографічної ситуації; забезпечення економічних передумов уповільнення процесів депопуляції та поліпшення якості життя населення; покращення соціальної інфраструктури села; забезпечення здорового способу життя; відродження української духовності, національних цінностей і традицій [6].

Тільки за реалізацією цих заходів системно і одночасно можливе відродження сільських територій, природного приросту сільського населення та повернення людей у село.

Колмогорова И.В. Состав сельского населения Одесской области и причины, которые на него влияют

Ключевые слова: население, сельское население, рождаемость, смертность, естественное движение населения, миграция, сальдо миграции

Аннотация. Анализируется состав сельского населения Одесской области и изучаются основные причины, которые на него влияют: естественное движение и миграция сельского населения

Kolmogorova I.V. Make-up of rural population of Odessa region and causes which influence on its

Key words: population, rural population, fertility, mortality, vital statistics, migration, balance of migration

Annotation. Make-up of rural population of Odessa region is analysed and examines the main causes which influence on its: vital statistics and migration of rural population

Список використаних джерел

1. Закон України «Про державний бюджет України» за відповідні роки
2. Бортник В.А. Демографічні проблеми формування кадрового потенціалу аграрних підприємств / В.А. Бортник // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 136-139.
3. Курило І.О. трансформація соціально-економічної структури населення та її демографічні наслідки [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец.08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / І.О.Курило. – Київ, 2006. Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=sociology_demography&id=468
4. Лиховид Інна В Україні поменшало малюків [Електронний ресурс]: День. Щоденна всеукраїнська газета, № 78, середа, 11 травня 2011. Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/209295>
5. Цішик Р.В. Формування і розвиток Демографічної ситуації в депресивних регіонах (на прикладі Тернопільської області) [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец.08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Р.В.Цішик. – Львів, 2005. Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=sociology_demography&id=497
6. Шевчук О.І. Проблеми народжуваності населення: вплив екологічної ситуації [Електронний ресурс] // Економіка и управление. – 2010. – № 6. – С. 97-101. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ekupr/2010_6/d2.pdf